

HET VOLLE LEVEN

Dit boek is verschenen in de reeks
HET COMPLETE PROZA VAN MARTEN TOONDER

DEEL I

Heer Bommel en ik

Essays over Bommel en Tom Poes en over strips

DEEL 2

Het woord als gevoel

Essays over tekenfilm, taal, literatuur, kunst en maatschappij

DEEL 3

Alleen maar papier

Essays over Ierland en levensbeschouwing; autobiografische stukken

DEEL 4

Het volle leven

Alle korte verhalen

Info en bestellen via www.klaasdriebergen.nl

Marten Toonder

Het volle leven

Alle korte verhalen

HET COMPLETE PROZA — DEEL 4

Met illustraties van Marten Toonder

Bezorgd door Dick de Boer & Klaas Dribergen

2017

Uitgeverij Klaas Dribergen
Amstelveen

Met dank aan:
de Toonder Compagnie (Willem Feltkamp), het Literatuurmuseum
(Carina Brummel, Daan Cartens, Anita van Oostrom,
Dick Welsink), Loek Donders, Bert Meppelink

Copyright © 2017 Stichting Het Toonder Auteursrecht
Copyright editie en verantwoording © 2017 Dick de Boer en

Klaas Driebergen

Omslagontwerp en vormgeving Klaas Driebergen

Omslagillustratie Marten Toonder

Foto achterzijde Hans Peters/Anefo

Druk Tipoprint, Lisse

ISBN 978 90 826855 3 4

NUR 303

Inhoud

INLEIDING 6

DEEL I (1940-1941) 17

Het groene oog 19

De cobra 31

De goudader van señor Lopeia 44

Het vergeten kerstfeest 57

De parels van Theopompo 69

De slimme Maximiliano 73

De sentimentele moordenaar 79

Het vreemde gedrag van de oude Miguel 84

DEEL 2 (VANAF 1947) 91

Toelichting op het ontwerp voor het monument ter
herdenking der bevrijding der Kermis 92

Trollende plark 98

Het bladluizenheelal 100

De revolutie 105

De gier en de gnoes 111

De wijze krekkel 122

Persoonlijkheid 127

De fuskusflut 132

Anders 134

Het volle leven 144

De laatste dans 150

BIJLAGE 1: Jeugdverhaal 'Dies Natalis' 155

BIJLAGE 2: Ongepubliceerd verhaalfragment 163

BIBLIOGRAFIE VERHALEND PROZA MARTEN TOONDER 165

Inleiding

Op het omslag van dit boek staat Sheherazade, die één van haar duizend-en-een verhalen vertelt aan koning Sjahriaar, getekend met de pen en ingekleurd met aquarelverf door Marten Toonder. In de jaren vijftig maakte Toonder talloze portretten van deze Arabische sprookjesvertelster. Zij was voor hem een symbool, hij identificeerde zich met haar. Als maker van de Bommelstrip voelde hij zich gebonden aan de noodzaak om elke dag een nieuwe aflevering te maken van zijn verhaal. Bovendien was zij voor hem een archetypische vertelster, en hij typeerde zichzelf het liefst als: verhaaltjesverteller. Hij verkoos deze term boven schrijver of striptekenaar. Zijn diepste drang was om verhalen te vertellen, en tekst en tekeningen waren voor hem alleen maar de middelen om dit te doen. Waarbij hij ze graag samen gebruikte omdat ze elkaar goed aanvullen.

Een voorbeeld daarvan is het oudste verhaal dat van hem bewaard is gebleven, 'Dies Natalis'. Het stamt uit zijn middelbareschooltijd, eind jaren 1920, en is als bijlage 1 in dit boek opgenomen. Toonder beschouwde het schrijven van teksten aanvankelijk niet als zijn sterkste kant. Hij begon zijn loopbaan dan ook als tekenaar. Het schrijven van de teksten voor *Bram Ibrahim*, een van zijn eerste strips, liet hij aan zijn schrijvende broer Jan Gerhard over. Toch ging na verloop van tijd de drang tot vertellen zich ook uiten op het schrijversvlak. En dan niet alleen in verhalen in stripvorm, maar ook in (al dan niet geïllustreerde) prozaverhalen.

In deze bundel zijn voor het eerst alle korte verhalen verzameld die van Toonder bekend zijn. Strikt genomen zijn twee ervan ('Toelichting op het ontwerp voor het monument ter herdenking der bevrijding der Kermis' en 'Trollende plark') niet echt verhalen (en deze vormen net als Toonders strips een onvervreemdbaar geheel met een afbeelding, hoewel het ook weer geen strips zijn).¹ Wellicht is 'verzamelde fictie' dan een betere term. Voor het gemak gebruiken we echter de term 'korte verhalen'.

Deze verhalen vallen in twee groepen uiteen: die uit de periode 1940-1941 en die vanaf 1947. De eerste acht verschenen in 1940-1941 in verschillende kranten en tijdschriften. Vóór die tijd schreef Toonder (voor zover we nu weten) al twee *langere* verhalen die indertijd niet gepubliceerd werden, namelijk *Tim MacNab zoekt kopij*² en *De geheimzinnige gesp*.³ Al deze verhalen uit de periode tot en met 1941 spelen zich af in werkelijk bestaande exotische oorden, vaak gecombineerd met zeevaart, en gaan meestal over een zoektocht naar een schat. Of wellicht gaan ze eigenlijk meer over degene die zoekt, misschien wel naar zichzelf... De meeste spelen zich af in Latijns-Amerika, dat Toonder leerde kennen tijdens de reis die hij in 1931 naar dat werelddeel maakte met zijn vader, die zeekapitein was. Het zou niet verbazingwekkend zijn als Marten Toonder senior voor veel van deze verhalen verhaalstof leverde. Opmerkelijk is dat de meeste van deze acht verhalen raamvertellingen zijn: het eigenlijke verhaal wordt verteld door een personage in een omljstend verhaal. Daarmee komt de nadruk in deze verhalen sterk op het vertellen zelf te liggen.

Vier van deze verhalen werden gepubliceerd in het jeugdblad *Doe Mee!*.⁴ Toonder maakte voor dit blad in dezelfde periode de strip *Japie Makreel* en illustreerde in

verschillende stijlen talloze verhalen, onder meer van zijn vrouw Phiny Dick. De andere vier zijn verschenen in verschillende andere bladen: het maandblad *Astra*, het weekblad *De Prins der geïllustreerde bladen* en de dagbladen *De Telegraaf* en *Algemeen Handelsblad*, die beide een verhalenrubriek hadden (respectievelijk '1001's' en 'De korte golf').

Illustratie die Marten Toonder maakte voor een niet verschenen publicatie van het langere verhaal *De geheimzinnige gesp*

Al deze bladen plaatsten regelmatig verhalen van verschillende schrijvers, onder wie Martens broer Jan Gerhard Toonder.⁶ Het is bekend dat Jan Gerhard in elk geval in latere jaren Marten regelmatig heeft geadviseerd bij het schrijven.⁷ Waarschijnlijk is dat ook al het geval in de periode tot 1941. Er is zeker enige overeenkomst te vinden tussen de schrijfstijl van beide broers in deze jaren. Dat is ook te zien in een aantal boeken van Jan Gerhard, *Uitvaart* (1940) en *Schipper naast God* (1944) over zeevaart, *El Dorado* (1947) met avonturen in Zuid-Amerika en *Het spook pakt zijn koffer* (1947, onder het pseudoniem Jan Nielsen), net als *Tim MacNab zoekt kopij* een detective.

Vermoedelijk schreef Marten in deze tijd voorname-lijk om inkomsten te genereren. In 1939 nam hij ontslag bij de Nederlandsche Rotogravure Maatschappij (NRM) te Leiden, waar hij in 1933 in dienst was getreden. Al vóór die tijd was hij begonnen met het aanleggen van een map met voorbeelden van zijn werk om dit elders aan te bieden. Behalve illustraties en aanzetten tot strips maakte hij ook enkele verhalen. Hij had bij de NRM gezien hoe redacteur Piet van der Lelie materiaal uit verschillende bronnen 'leende' en combineerde tot nieuwe verhalen (een methode die Toonder overigens ook wel eens toepaste op zijn tekeningen).⁸ Blijkbaar wilde hij uitproberen of hij ook verhalen kon schrijven. Echt trots lijkt hij er niet op te zijn. In zijn autobiografie noemt hij ze alleen als hij beschrijft hoe moeilijk hij het vond om teksten voor het eerste *Tom Poes*-verhaal te maken: 'Ik had weleens een verhaal voor *Doe Mee* geschreven, maar dat was iets heel anders dan deze onderschriften, dacht ik toen.' Hij vroeg zijn vrouw Phiny, die toen al een bekend kinderboekenschrijfster was, de tekst voor Tom Poes te schrijven. Ze deed dat voor zes afleveringen, waarna ze de opdracht teruggaf. 'Het was echter

in háár trant dat ik verder ging, en het heeft wel een poosje geduurd voordat ik zelf een stijl gevonden had.⁹

Eind 1941 liep *Tom Poes* zo goed dat Toonder kon stoppen met het schrijven van korte verhalen om den brode. Hij begon inderdaad zijn stijl te vinden met als voorlopige hoogtepunten *Tom Poes en de Superfilm-onderneming* en *Tom Poes en de meester-schilder* (1944). Eind 1944 stopte de *Tom Poes*-dagstrip noodgedwongen om begin 1947 terug te keren. Merkwaardig genoeg wist de strip, wat schrijfstijl betreft, het niveau uit 1944 aanvankelijk niet te evenaren. Pas na 1948, toen Toonders vriend Joop Lücker, hoofdredacteur van *de Volkskrant* waarin *Tom Poes* verscheen, zei dat hij veel beter kon, kwam er een opgaande lijn in de strip. Dat Toonder inderdaad tot meer in staat was, laat hij zien in de teksten uit 1947 die in deze bundel staan.

De eerste is ‘Toelichting op het ontwerp voor het monument ter herdenking der bevrijding der Kermis’, geschreven ter gelegenheid van de terugkeer in april 1947 van de kermis op de Nieuwmarkt in Amsterdam. Toonder lijkt in dit fictieve essay de spot te willen drijven met de toenmalige wildgroei aan (of de berichtgeving over) oorlogs- en bevrijdingsmonumenten.¹⁰ In de *Bommel*-strip komt later soortgelijke kunstkritiek voor (bijvoorbeeld in *Tom Poes en eh... dingetjes*, BV 42, 1951). Toonders schrijfstijl is in dit stuk van een ongekende scherpte, juist door de aangezette wijdlopiegheid. De erbij geplaatste illustratie is gemaakt in een stijl die in het verlengde ligt van de satirische stijl die hij hanteerde in het blad *Metro* (1944-1946). Tekst en tekening versterken elkaar op een mooie manier.

Blijkbaar kon Toonder in die tijd zijn schrijftalent niet goed kwijt in zijn strips, want vanaf september 1947 ging hij teksten publiceren in *De Groene Amsterdammer*. Dat waren

met name gedichten¹¹ in de satirische rubriek 'De Kleine Krant', maar tevens een drietal verhalen. Daarnaast verscheen in 'De Kleine Krant' eenmalig een tekening met tekst, 'Trollende plark'; deze is ook in deze bundel opgenomen. De tekening vertoont overeenkomsten met de politieke tekeningen die Toonder in dezelfde tijd maakte voor *Elsviers Weekblad* onder de titel *Het leven der dieren*. De tekst is geschreven in dezelfde nonsensstijl als de gedichten. In al deze teksten speelt hij met ironie, neologismen (niet-bestaande woorden) en archaïsmen (in onbruik geraakte woorden) en probeert hij nieuwe natuurbeschrijvingen uit. In retrospectief lijken ze vingeroefeningen voor de latere *Bommel*-strips.¹² Dat geldt zeker ook voor de korte verhalen uit *De Groene Amsterdammer*. Het zijn alle drie dierenverhalen, een soort fabels.

Het is opmerkelijk hoe vaak Toonder in zijn verhalen gebruik maakt van dierlijke personages. Al zijn er wel grote verschillen tussen de dieren in deze verhalen en die in de *Bommel*- en *Panda*-strip. In deze stripreeksen zijn de personages alleen dieren op de tekeningen; in de tekst is van hun dierlijkheid vrijwel niets te merken. En ook in de tekeningen zijn ze tamelijk menselijk door hun kleding en gedrag. De dierenpersonages in de hier opgenomen verhalen zijn veel dierlijker, al kunnen zij op een menselijke manier met elkaar praten. In alle gevallen worden menselijke gedragingen en eigenschappen op de dieren geprojecteerd en uitvergroot.

In alle drie de *Groene*-verhalen speelt de dood een rol, wat in Toonders strips eigenlijk nooit het geval is. Verder zijn het afgeronde verhalen, terwijl de strips uit die tijd vaak van dag tot dag aan elkaar geflanst lijken. Aan het taalgebruik is veel zorg besteed, al doet het soms wat plechtstatig aan. Toonder heeft de tekst van deze drie verhalen la-

ter gemoderniseerd. In deze bundel zijn deze laatste versies opgenomen. Alleen de eerste twee verhalen zijn eerder (in 2001) in boekvorm verschenen.

In 'Het bladluizenheelal' vormt een bloempot het heelal voor bladluizen. Daarbij wordt een op wetenschappelijke waarnemingen gefundeerde kosmologie afgezet tegen een godsdienstig wereldbeeld, maar uiteindelijk brengen beide het er niet heel goed vanaf. Het lijkt erop dat Toonder tijdens het schrijven van dit verhaal kennis had van de nieuwste inzichten over de kosmos, gebaseerd op de algemene relativiteitstheorie van Einstein. Mogelijk baseerde hij zich op lezingen over dit onderwerp van dr. J.J. Raimond, directeur van het Zeiss-planetarium in Den Haag, waarvan al voor de oorlog in verschillende kranten gewag werd gemaakt. Zo schreef het *Algemeen Handelsblad* op 20 december 1938 onder de titel 'Wij en het uitdijende heelal': 'Spreeker wijdde eenige beschouwingen aan de eigenschappen van een sferisch heelal; de moeilijkheid bestaat hierin, dat de eigenschappen van zulk een heelal buiten ons voorstellingsvermogen liggen. De merkwaardigste eigenschap is wel dat een sferisch heelal – evenals het aardoppervlak – eindig doch onbegrensd is.' Toonder confronteert de lezer met de beperktheid van het menselijke voorstellingsvermogen via het perspectief van bladluizen in een bloempot. De uitlatingen van enkele 'gelovige' bladluizen over het vergaan van de aarde als straf voor zondig gedrag doen trouwens denken aan de boetepreken van de Zwarte Zwadderneel, die zo'n tien jaar later voor het eerst in de Bommelverhalen zou optreden. Een vergelijkbare manier van spreken komt voor bij het lieveheersbeestje in het verhaal 'De wijze krekel'.

Het verhaal 'De revolutie', waarin de oude Hoofd-Voorvlieger van de ooievaars 'goede gedachten had ontwikkeld', maar niet daadkrachtig genoeg meer is om het

voortouw te nemen, is wellicht te zien als verwijzing naar het politiek bestel van de naoorlogse jaren waarin volgens sommigen de oude elite te veel invloed had.

‘De gier en de gnoes’ is oorspronkelijk in *De Groene* verschenen onder de titel ‘Gourmand, Markies de Cadaver’. Het taalgebruik van de dialogen in de hier gebruikte versie is minder plechtstatig dan in de eerste versie en het verhaal zit beter in elkaar door de toevoeging van een passage over de vrouwtjesnoe Anna. Wel is in deze versie de gier zijn adellijke titel en zijn naam kwijtgeraakt, die voor de Bommellezer toch herkenning oproepen... Het verhaal laat zien hoe dieren, en dus ook mensen, elkaar kunnen opstoken en vernietigen. Hoewel Toonder het verhaal dus herzag, is het toch nooit herdrukt; mogelijk vond hij het te cynisch. Later (bijvoorbeeld in *Heer Bommel en de bevrijding van Sollidee*, BV 123, 1968) werkte hij een dergelijk thema wat milder uit.

Zoals gezegd nam vanaf 1949, na de publicatie van bovengenoemde verhalen, de literaire kwaliteit van de *Tom Poes*-strips sterk toe. Toonder heeft sinds die tijd nog tenminste zes korte verhalen geschreven, waarschijnlijk alle in de periode tot midden jaren vijftig. Voor zover we weten zijn alleen ‘De wijze krekkel’ en ‘Persoonlijkheid’ nog in die tijd gepubliceerd. Drie verhalen zijn pas veel later voor het eerst verschenen, en ‘De laatste dans’ verschijnt in deze bundel voor het eerst in druk. Daarnaast is er nog een typoscript bekend met een fragment van een verhaal waarin het gedicht ‘Ik stond voor de poort van de genen’ is opgenomen (zie bijlage 2).

‘De wijze krekkel’ is, meer nog dan de andere dierenverhalen, gemodelleerd naar de fabels van La Fontaine. In feite wordt de moraal van La Fontaines ‘De krekkel en de mier’

in dit verhaal volledig te niet gedaan.

In 'Persoonlijkheid' (1953) gaat een jonge kameleon werken voor een donderpad (die een voorloper lijkt van bovenbaas Amos W. Steinhacker). Hij past daarbij zijn gedrag aan zijn omgeving aan. Een jaar daarvoor waren de Schoonschijners (ook kameleons) hem in dergelijk gedrag voorgegaan (*Tom Poes en de Schoonschijners*, BV 49, 1952).

'De fuskusflut' is een fabel in een nonsenstaal die vergelijkbaar is met die van 'Trollende plark' en de nonsensgedichten uit *De Groene Amsterdammer*. Er bestaat ook een (destijds niet gepubliceerd) gedicht 'De fuskusdrip': 'Als oorbrom hoemt de fuskusdrip / Tot krip.'¹³ Dit soort taalgebruik komen we ook tegen in de Bommelverhalen, met name in de spraak van de dwergen Kwetal en Pee Pastinakel.

In 'Anders' verandert de dichter Wiebe Bles bij volle maan in een centaur. De tekeningen die Toonder begin jaren vijftig hierbij maakte, zijn in dit boek afgedrukt. In het verhaal helpt een zielkundige de dichter van zijn maanziekte af. De zielkundige en de manier waarop hij zijn patiënten behandelt doen sterk denken aan Zielknijper, zoals bijvoorbeeld in *Tom Poes en de grauwe razer* (BV 101, 1962).

In 'Het volle leven' maakt de hoofdpersoon een wetenschappelijke carrière, maar hij komt niet toe aan echt leven. Het verhaal heeft enige gelijkenis met het door Marten geïllustreerde boekje *Vanaf dit moment* van Jan Gerhard Toonder uit 1948, een als 'kerstnovelle' gepresenteerde vertelling over een man die ten onder dreigt te gaan aan zijn werk, maar ten slotte toch kiest voor zijn vrouw.

'De laatste dans' vertoont een sterke verwantschap met het vorige verhaal: beide verhalen eindigen met een visioen over wat echt leven is. En is dat niet eigenlijk het thema van al deze verhalen?

Van alle verhalen in dit boek is in principe de laatste gepubliceerde versie opgenomen. Een uitzondering vormt ‘De gier en de gnoes’. Hiervan bestaat behalve de enige publicatie in *De Groene Amsterdammer* uit 1948 een ongepubliceerde versie die duidelijk van later datum is en een groot aantal wijzigingen bevat. Aangezien deze wijzigingen over het algemeen als verbeteringen kunnen worden aangemerkt, is besloten om deze versie te plaatsen. Een overzicht van de verschillende publicaties van alle verhalen is te vinden in de bibliografie achter in dit boek.

Voor deze uitgave zijn de spelling en de interpunctie van de verhalen aangepast aan de hedendaagse standaarden.

Alle opgenomen illustraties zijn door Marten Toonder zelf bij de betreffende verhalen gemaakt.

Noten

- 1 Bovendien zijn sommige in de andere drie delen van deze reeks opgenomen stukken ook verhalend.
- 2 Het typoscript, gedateerd 1937, en het omslag zijn in 2012 teruggevonden. Recent verschenen twee boekpublicaties (zie hiervoor de bibliografie achter in dit boek).
- 3 Van *De geheimzinnige gesp* zijn een illustratie en de omslagtekening bekend, getekend in de stijl die Toonder rond 1937 hanteerde. Rond 1944 heeft ook Hans Kresse nog illustraties bij dit verhaal vervaardigd (zie F. van der Linden, *Een Museum voor Hans G. Kresse*, Het Kresse Museum, Gouda 2012). Uiteindelijk is het voor zover bekend pas in 1950-1951 gepubliceerd met illustraties van Gerard van Straaten onder de titel ‘De zilveren gesp’ in *Tom Poes Weekblad* (jrg. 3, nr. 42 t/m jrg. 4, nr. 5, ook opgenomen in *Tom Poes Weekblad*, bundels 10, 11 en 12, Boumaar, Zutphen 2012). Hierin wordt als auteur Ton van Marken vermeld. Het is goed mogelijk dat Toonders verhaal destijds

is bewerkt door een studiomedewerker (Waling Dijkstra, Dirk Huizinga of Jan Gerhard Toonder). Het verhaal is met dezelfde tekst, maar met tekeningen van Gerrit Stapel, ook verschenen in *Pum Pum* (jrg. 1, nrs. 34-52, 1951-1952).

- 4 *Doe Meel* werd uitgegeven door het *Algemeen Handelsblad* en gere- digeerd door Wim Hora Adema. De inhoud bestond uit Amerikaanse krantenstrips en werk van Nederlandse schrijvers en tekenaars. Naast Marten Toonder en Phiny Dick zijn dat onder anderen Godfried Bo- mans, Piet Broos, Rie Cramer, Simon Franke, Dola de Jong, het echt- paar Tadema-Sporry, Margje Toonder-Herblot en A. Viruly.
- 5 Toonder maakte ook veel realistische illustraties voor deze rubriek bij verhalen van andere schrijvers.
- 6 Jan Gerhard debuteerde vermoedelijk al in zijn middelbareschooltijd onder het pseudoniem G. Limper in *De Telegraaf*, 5 juni 1930, met het verhaal 'De voorspelling'. Het eerste verhaal dat hij onder eigen naam publiceerde is voor zover bekend 'Kerst-storm, naar een historisch gegeven van M. Toonder sr.' in het *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 december 1934.
- 7 Wim Hazeu, *Marten Toonder. Biografie*, De Bezige Bij, Amsterdam 2012.
- 8 Toonders werk uit deze periode wordt uitvoerig beschreven in: Dick de Boer en Loek Donders, *De tekentafel wiebelde een beetje. De begin- jaren van Marten Toonder 1933-1943*, Cliché, Maarssen 2016.
- 9 Marten Toonder, *Autobiografie. Vroeger was de aarde plat, Het geluid van bloemen, Onder het kollende meer Doo, Tera. Autobiografie 1912- 1989*, tweede, herziene druk, De Bezige Bij, Amsterdam 2010, p. 355.
- 10 Zie ook de toelichting bij de tekst in deze bundel.
- 11 Opgenomen in: Marten Toonder, *Nu is de moen gevangen. Alle poëmen van Marten Toonder*, bezorgd door Dick de Boer en Klaas Driebergen, Personalialia, Leens 2014.
- 12 Zie ook de essays in de in noot 11 genoemde bundel.
- 13 Opgenomen in de in noot 11 genoemde bundel, p. 131. In de toelich- ting bij het gedicht wordt het gebruik van het woord 'fuskus' in de *Bommel*-strips besproken.

DEEL 1
(1940-1941)

Kapitein Tuit, om
wiens belevenissen de
volgende drie verhalen
draaien

De zon zakte langzaam in de zee weg en omdat de lucht volkomen wolkenloos was, stond ik in spanning te wachten totdat het laatste rode stukje van de grote vuurbal de horizon zou raken.

Ik geloof niet dat er veel mensen zijn die weten dat er op dat moment een groene straal uit de zee schijnt te komen: het is net alsof zich daar, buiten de gezichtskring, een reusachtig zoeklicht bevindt dat even aangaat en direct weer uitdooft. Die groene straal is alleen te zien wanneer er zo goed als geen waterdamp in de lucht is, en hier in Nederland kun je de zonsondergangen zonder waterdamp die er per jaar voorkomen, op vijf vingers uittellen...

Ik stond dus in spanning te wachten. De zon zakte lager en lager en het was alsof het dalen steeds vlugger ging. Ik hield mijn adem in en staarde; ik tuurde, alsof mijn levensgeluk op het spel stond en toen, precies op het moment dat de straal zou komen, bleef er een grote, zware man vlak voor m'n neus stilstaan, zodat ik niets meer dan zijn brede rug zag.

'Mooi! Heel mooi! Paradijsgroen!' mompelde hij en wilde doorlopen, maar ik kon toch niet nalaten te vragen: 'Vindt u het strand niet groot genoeg?'

Hij keek verbaasd om, trok één wenkbrauw omhoog en bekeek me aandachtig. Het scheen na een poosje tot

geschoten! De stilte, die daar al die eeuwen had gehangen, werd ineens verscheurd; de echo's rolden van alle kanten op me aan en de hele lucht kwam in trilling. Daar kon de smaragd niet tegen, mister, nee, dat kon ze niet verdragen. Voor mijn ogen viel ze uiteen tot een grauw hoopje stof en ik had mijn fortuin verspeeld, nog voor ik het bezeten had.'

Kapitein Tuit zuchtte en staaarde naar zijn lege pijp.

'Ik hoop dat mijn verhaal voldoende excuus is geweest voor mijn onbeleefdheid van daarnet,' vervolgde hij na een poosje. 'Ik hoop tenminste niet dat ik je verveeld heb. Maar je rookt helemaal niet! Steek nog eens op!'

'En de terugtocht?' vroeg ik.

'Daarover vertel ik je nog weleens een andere keer,' besloot hij en hij stond op om een nieuwe pijp te stoppen.

Het eerste gepubliceerde verhaal van Marten Toonder, verschenen in *Doe Meel* (nr. 207, 19 april 1940) met illustraties van de auteur.

Het huisje in de duinen waarin kapitein Tuit woonde, leek wel een museum. Nadat ik er een keer een bezoek had gebracht, bleef ik er komen, alleen al om de aantrekkingskracht die al die vreemde dingen op mij uitoefenden.

Maar dat de oude zeeman smaak had, kan ik nu juist niet beweren. Naast een zeldzame Chinese vaas, die op zijn schoorsteenmantel stond, hing een prullig, ingelijst fototje, waarop 'Souvenir d'Anvers' te lezen was; een Canadese rustbank stond broederlijk naast een Oudhollandse keukenstoel en een Engelse rookfauteuil; een Turkse waterpijp had hij naast een Russische samovar op een Japans tafeltje gezet en een antiek Indisch Boeddhabeeld stond met een roodkoperen tuitlampje onder zijn oude Friese klok.

Het was een vreemd allegaartje, waar hij erg trots op was. Alles had trouwens zijn vaste plaats, dat was misschien nog het vreemdste! Wanneer ik het vaasje met de lelijke kunstbloemen een paar centimeters te ver van het kastje met de opgezette kolibri's afschoof, was hij er direct bij om de fout te herstellen.

'Je vindt het misschien raar van me, mister,' zei hij op een keer, toen hij erg lang bezig was geweest om drie gearbarsten kinkhoorns in de juiste opstelling om een Indiase aarden pijp heen te leggen. 'Alle dingen die hier zo liggen en staan en hangen, hebben iets met me te maken

ving en Charlie begonnen op mijn zenuwen te werken en ik verlangde ernaar om de zon weer te zien.

“Zoals je wilt,” bromde hij. We liepen samen naar de poort toe, maar toen we op het terras waren gekomen, mompelde hij wat terwijl hij naar zijn hoofd greep.

“Ik heb m'n pet vergeten! Loop maar vast door, ik ben zó terug!”

Charlie draaide zich om en ik hoorde zijn voetstappen wegsterven in de holle tempelruimte.

Toen ik de trap af wilde dalen, zag ik bij de muur die het terras afscheidde een onbeweeglijke gedaante staan, die me strak aankeek. Waarschijnlijk was het een priester, want hij droeg een wijd, geelzijden kleed, zoals die lui dat in Siam aan hebben.

Ik groette hem beleefd en zei bij wijze van vriendelijkheid in het Engels: “Een mooie tempel hebt u hier!”

Hij verstond me blijkbaar niet, want hij bleef zwijgen. Het loeren van die kleine, scheve ogen maakte me kriebelig.

“Parlez-vous Français?” vroeg ik hem.

Nog steeds antwoordde hij niet en ik wilde me net ongeduldig omdraaien en de trap afgaan, toen Charlie terug kwam met zijn pet in de hand.

“Er staat daar om de hoek nog zo'n beeld,” zei hij en toen kreeg hij de kleine, gele priester in het oog. “Wel, wat is dat voor een snuiter? Hij ziet er niet erg vrolijk uit, wel? Hebben jullie soms ruzie?”

“Hij verstaat me niet,” legde ik uit. “Ken jij soms zijn taal?”

“Eens even kijken,” bromde Charlie. Toen ging hij naar de zwijgende Oosterling toe en zei vriendelijk: “Prak khan banteai prei! Neak pean ta som?”

Dat bracht leven in het kleine mannetje; hij richtte

zich op, zijn ogen verwijdden zich even en hij snauwde in slecht Engels: “Weggaan! Hier niks te doen niet! Witte duivels! Weggaan! Opschiet jullie!”

“Niet vriendelijk, maar wel duidelijk,” vond Charlie. “Er

‘Hij verstaat me niet,’ legde ik uit. ‘Ken jij soms zijn taal?’

verhoogd hebben en wanneer je meer moed had bezeten, zou je met je vuist op de tafel slaan en tegen Theodoro zeggen dat hij naar de maan kan lopen. 'Ik doe wat ik wil,' moet je tegen hem zeggen. 'En wanneer je niet toegeeft, zal ik je een pak slaag verkopen!' Dat moet je zeggen. Of je sluit hem op in zijn kippenhok en laat hem er niet uit voordat hij 'ja' zegt. Snap je? En nu ingerukt!"

Maximiliano verdween, maar mijn toespraak bleek veel indruk op hem gemaakt te hebben.

De volgende dagen zag ik hem vaak zijn wenkbrauwen fronsen en zijn vuisten ballen. Een paar keer hoorde ik hem mompelen: "In kippenhok opsluiten!" of: "Met vuist op tafel slaan!" Hij broedde op iets, dat was duidelijk.

Op een avond had ik nog laat zitten werken; Pompeio was al lang naar huis en alles was doodstil om me heen. Zó stil kan het alleen in Brazilië zijn, wanneer de zon onder is, señor. Daar hoor ik opeens dat de sleutel van de deur van de kamer waar ik zat, omgedraaid wordt aan de buitenkant.

“Héla!” roep ik. “Wat betekent dat? Wie is daar?”

Maar ik kreeg geen antwoord, alleen begon er iemand verwoed te hameren. Ik hoorde zware voorwerpen tegen de wand bonken en het geluid van voetstappen.

Natuurlijk liet ik het er niet bij. Nadat ik tevergeefs geprobeerd had om de deur te openen, nam ik mijn stoel en begon op het hout te rammen. Maar het hielp niets; de poten vlogen van mijn zetel af en de deur bleef dicht. Zij was dichtgespijkerd, señor! Er zaten aan de buitenkant balken tegenaan getimmerd! Woedend en ten einde raad probeerde ik de tralies voor het raam weg te breken en dat was natuurlijk helemaal hopeloos zonder gereedschappen. Toen ineens zag ik buiten, in het maanlicht, Maximiliano staan. Er zit geen glas in mijn venster en ik kon hem horen grinniken.

“Gaat niet, señor Rocha!” riep hij uit. “Alles goed vast! Kan niet meer uit!”

“Wat betekent dat, vlegel!” bulderde ik. “Maak de deur open. Direct! Ik houd niet van die grappen en ik verzeker je dat er iets voor je opzit! Schiet op, voordat ik er mensen bijhaal!”

“Kan niet mensen bijhalen, señor!” giechelde hij. “Niemand kan horen als u roept. Dorp veel te ver weg!”

Toen wees hij naar een paar lege petroleumblikken aan zijn voeten en begon vergenoegd in zijn handen te wrijven.

“Maximiliano gaat straks mooi vuurtje stoken van uw bank, señor! Wand is helemaal nat van de petrolie!”

DEEL 2

(vanaf 1947)

Toelichting op het ontwerp voor het monument ter herdenking der bevrijding der Kermis

(het zogenaamde ontwerp-Tändstickor)

Het eerste wat ons opvalt bij de beschouwing van de schets voor dit monument is de verheven (wij zouden haast zeggen 'monumentale' als deze schets ons veroorloofd is), wij herhalen: het eerste wat ons opvalt is de verheven rust die er uit iedere lijn, uit iedere plooi, uit ieder gebaar van iedere figuur spreekt.

Deze Rust zou haast beklemmend aandoen, ware het niet dat zij hier en daar op een geestige en nauw merkbare manier onderbroken wordt door speelse variaties in de compositie, die het geheel toch een levendige en aan het onderwerp aangepaste blijmoedigheid verschaffen. Wij mogen dan ook wel constateren dat de jonge beeldhouwer Olaf Tändstickor (wij verraden geen geheim wanneer wij verklappen dat zich achter dit pseudoniem de talentvolle Piet Kwaastieniet verschuilt), kortom, wij constateren dat Olaf Tändstickor er op waarlijk geniale wijze in is geslaagd een monument te scheppen dat de toets der hedendaagse Monumentenmaatstaf kan doorstaan.

Het postament, bestaande uit een machtig monoliet

De gier en de gnoes

Hier ver vandaan, in het grote land van Afrika, leefde eens een kudde gnoes gezellig bij elkaar. De oudste en sterkste mannetjesgnoe (hij heette Constantijn) was de baas. En omdat Constantijn altijd zorgde dat iedereen te eten had – ook wanneer de zon de planten en het gras verbrand had – werd hij algemeen Constantijn de Grote genoemd, want voedsel is nu eenmaal het belangrijkste in het leven.

Op een ochtend stond Constantijn met een jonge gnoe op een heuveltop en staarde in de verte.

‘Een naderende stofwolk!’ sprak hij. ‘Dat bevalt mij niet!’

‘Waarom bevalt dat je niet?’ vroeg de jonge gnoe, die Wobbe heette.

‘Omdat een stofwolk nooit alleen nadert!’ legde Constantijn uit. ‘Er verbergt zich altijd iets of iemand onder! En in dit geval zijn het gnoes! Gnoes op zoek naar graasterrein!’

‘Waarom zijn zij op zoek naar graasterrein?’ vroeg Wobbe.

‘Omdat voedsel het belangrijkste is in het leven!’ legde Constantijn uit. ‘Stil, daar komt iemand aan.’

Uit de donkere massa die aan de voet van de heuvel tot stilstand gekomen was, maakte zich een forse figuur los. Met veerkrachtige tred beklom die de hoogte en bleef op enige afstand stilstaan.

‘Gegroet!’ sprak hij. ‘Ik ben Hannibal, de leider van de kudde die je daar ziet. Men noemt mij Hannibal de Sterke!’

‘Gegroet!’ sprak Constantijn. ‘Ik ben Constantijn, de

leider van de kudde die hier graast. Wat is er van je verlangen?’

‘Ik ben op zoek naar een graasterrein voor mijn volk!’ verklaarde de vreemdeling. ‘De tijden zijn slecht. Overal droogte en dorheid!’

‘Inderdaad!’ zei Constantijn. ‘Het voedsel is schaars! Ik ben dan ook blij dat ik erin geslaagd ben een terrein voor mijn kudde te vinden!’

‘Hm!’ zei de vreemde, die Hannibal heette. Hij beklopte zijn flanken een poosje met zijn staart en dacht intussen na over het gezegde van de ander.

‘Met andere woorden...’ begon hij.

‘Met andere woorden,’ zei Constantijn, ‘er is hier geen plaats voor twee kudden. Ga in vrede!’

‘Helaas!’ hernam Hannibal. ‘Het zij zo. Sta mijn kudde dan tenminste toe een poosje uit te rusten, vóór zij verder trekt! Vrede zij met u!’

Hij verwijderde zich met gebogen hoofd.

‘Ziedaar!’ sprak Constantijn. ‘Dit is de manier waarop men dit soort zaken opknapt, Wobbe! Beleefd doch duidelijk laten merken wanneer iemand te veel is. Dat voorkomt ruzie en misverstanden!’

Terwijl dit gesprek plaatsvond, cirkelde een gier boven de heuveltop. Dagenlang had de magere vogel daar nu al rondgehangen in de hoop iets te eten te zullen krijgen. Tevergeefs echter. De honger plaagde hem tenslotte verschrikkelijk, want voedsel is nu eenmaal érg belangrijk in het leven. En nu bracht de komst van Hannibal en zijn gevolg hem op een idee. Hij vloog dus naar een hyena, die niet ver van daar bitter zat te lachen.

‘Goedendag!’ sprak hij. ‘Ik vermoed dat jij evenals ik op de hoogte bent van de aanwezigheid van twee kudden

Anders

Toen Caroline Koekkoek haar vader vertelde dat ze met de dichter Wiebe Bles wilde trouwen, keek de goede man verrast op.

‘Kind, kind,’ sprak hij zorgelijk, ‘zou je dat nu wel doen? Je bent het thuis zo rustig en keurig netjes gewend. Zo’n artiest is zo anders. Kan zo’n soort man je nu wel gelukkig maken?’

‘Wiebe wel,’ zei het meisje. ‘Wiebe is geen gewone artiest. Hij is vreselijk knap en schrijft alleen maar dingen die onsterfelijk zijn. Dat stond zelfs in *Het Litterair Geleide*.’

‘Ik weet het niet,’ mompelde de heer Koekkoek hoofdschuddend. ‘Ik zie dat allemaal niet zo makkelijk in. Maar ik wil je geluk niet in de weg staan, kind. Mijn zegen kun je krijgen. En bedenk dat het ouderlijk huis altijd voor je openstaat wanneer het je te veel zou worden.’

De goede man liet zijn zegen niet bij woorden alleen. Als handelaar in comestibles had hij in een sober, arbeidzaam leven een en ander opzij kunnen leggen en zodoende kon hij zijn dochter nu een kleine bruidsschat meegeven. Dat was erg prettig, want een dichter is nu eenmaal niet rijk en al was Wiebe dan ook onsterfelijk, het geld kwam hem goed van pas. Zij kochten een huisje aan de rand van de heide, met uitzicht op het westen – omdat daar de maan opkomt, zoals Wiebe zeide.

Caroline was erg gelukkig, de eerste tijd van haar huwelijk. De jonge dichter werkte alleen maar als hij inspiratie had

en zodoende had hij erg veel vrije tijd. Die bracht hij door met het voorlezen uit eigen werk en ook maakte hij lange wandelingen met haar over de heide.

Doch na enkele weken werd hij onrustig. Overdag begon hij een soort schuurtje te timmeren – maar wat hij met dat bouwwerkje wilde, zei hij niet. Toen Caroline hem vroeg of zij geen last met de bouwvoorschriften zouden krijgen, gaf hij een ontwijkend antwoord.

‘Een dichter heeft recht op een eigen leven,’ zei hij. ‘Een kunstenaar is nu eenmaal anders dan een kruidenier!’

En ’s avonds zat hij meestal voor het venster naar de wassende maan te kijken, zich peinzend over het fijne baardje strijkend. Wanneer Caroline dan tegen hem sprak, gaf hij helemaal geen antwoord meer en dat gaf wel een drukkende stemming. Maar het jonge vrouwtje dacht: hij is nu eenmaal anders. Misschien is het de inspiratie die komt. Ik moet me maar wat schikken, want tenslotte is het iets heel bijzonders om met een dichter getrouwd te zijn.

Op een nacht werd ze echter wakker door een vreemd geluid en toen ze geschrokken overeind schoot, merkte ze dat ze alleen was. De plek naast haar was nog warm, maar Wiebe was verdwenen. Ontdaan stond ze op en liep alle kamers door, te bang om te roepen. En toen hoorde ze het geluid weer waardoor ze gewekt was: het gestamp van paardenhoeven, buiten op de heide. Ze tilde het gordijn een eindje op en zag in het bleke licht van de maan een ruiter tussen de struiken verdwijnen.

Een poosje stond ze doodstil na te denken. De bedoeling van het schuurtje werd haar ineens duidelijk – dat was natuurlijk om er een paard te kunnen stallen. Maar waarom had Wiebe daar niets over gezegd? Hij had haar niet eens het paard laten zien! En waarom koos hij de nacht uit om te gaan rijden? Het was vreemd. Ze kwam tot de conclusie

dat een huwelijk met een dichter toch moeilijker was dan ze had gedacht. Rillend en uit haar humeur kroop ze weer in bed en wachtte tot haar man zou terugkomen.

De ochtend scheen al door de gordijnen toen hij eindelijk de slaapkamer weer binnen sloop, maar toen deed Caroline net alsof ze sliep. Als hij niets zegt, zeg ik ook niets, dacht ze. Want zo zijn vrouwen.

Nu, de dichter zei niets over zijn nachtelijke rijtoer, die ochtend niet en de hele dag niet. Maar hij was vrolijker dan hij in tijden geweest was en 's middags begon hij aan een gedicht, het eerste sinds ze getrouwd waren. Daar werkte hij aan door, eten deed hij niet en hij scheen helemaal niet te merken dat zijn vrouw slaap kreeg.

Toen zij eindelijk besloot om dan maar alleen naar bed te gaan, keek hij niet eens op, maar bleef ijverig schrijven.

Dat prikkelde Caroline. Vol boze gedachten keerde ze zich van haar ene zijde op de andere zonder in slaap te kunnen vallen. Ze hoorde dan ook duidelijk dat Wiebe eindelijk opstond en het licht uitdeed. Maar hij kwam niet naar de slaapkamer. In plaats daarvan opende hij heel zachtjes de voordeur en stapte naar buiten.

Nu is het genoeg, dacht de jonge vrouw. Ze sprong woedend uit haar bed en holde achter haar man aan. Toen ze buiten kwam zag ze de deur van het schuurtje openstaan en zonder bedenken rende ze daar naar binnen. Het was er donker en het rook er naar paard. Ze hoorde het stampen van hoeven en bij het ruitje, waardoor de maan naar binnen scheen, zag ze het gezicht van Wiebe, die een beetje geschrokken naar haar keek.

'Wat doe je hier?' vroeg hij op een vreemde toon. 'Wil je soms mee?' Haar ogen waren nu aan de duisternis gewend, ze kon duidelijk het lichaam van het paard zien. Maar toen ontdekte ze ook iets anders: Wiebe en het paard

waren één geheel. Haar echtgenoot was een kentaur geworden!

‘O, dat is heel gewoon,’ zei de jonge dichter. Hij lachte een beetje verlegen. Dat heb ik ’s nachts altijd als het wassende maan is. En het is reuzeleuk zo over de wereld te galopperen, dat kan ik je verzekeren. Wil je soms mee?’

Caroline was sprakeloos van ontzetting. Zonder een woord te kunnen uitbrengen stond ze naar de vreemde gedaante van haar man te staren en het huilen was haar nader dan het lachen.

Bibliografie verhalend proza Marten Toonder

In dit overzicht zijn alle verhalende prozateksten van Marten Toonder gecatalogiseerd. Alle korte verhalen hiervan zijn in deze bundel opgenomen (gemarkeerd met een ★, waarachter het paginanummer vermeld staat). De titels zijn geordend op chronologische volgorde.

19xx.1: 'De laatste dans'. Ongepubliceerd typoscript, vermoedelijk uit de jaren 1950; collectie Marten Toonder, Literatuurmuseum, Den Haag. ★ 150

193x.1: *Tim MacNab zoekt copy*, De Bezige Bij, Amsterdam 2012. (Facsimile van het typoscript uit de collectie Marten Toonder, Literatuurmuseum, Den Haag.)

193x.1a: *Tim MacNab zoekt kopij*, Personalialia, Leens 2017.

193x.2: 'De zilveren gesp', niet onder deze titel gepubliceerd verhaal, circa eind jaren dertig.

193x.2a: Ton van Marken, 'De geheimzinnige gesp'. In: *Tòm Poes Weekblad*, 1950-1951, jrg. 3, nr. 42 - jrg. 4, nr. 5.

193x.2a is ook opgenomen in: *Tòm Poes Weekblad*, bundels 10, 11 en 12, Boumaar, Heerlen 2012.

193x.2b: 'De geheimzinnige gesp'. In: *Pum Pum*, 1951-1952, jrg. 1, nrs. 34-52.

1940.1: 'Het groene oog'. In: *Doe Mee!*, nr. 207, 19 april 1940. ★ 19

1940.2: 'De parels van Theopompo'. In: *De Prins der geïllustreerde bladen*, 8 juni 1940. ★ 69

- 1940.3: 'De cobra'. In: *Doe Mee!*, nr. 217, 28 juni 1940. ★ 31
- 1941.1: 'De slimme Maximiliano'. In: *Astra, maandblad voor iedereen*, nr. 223, 1941. ★ 73
- 1941.2: 'De sentimenteele moordenaar'. In: *De Telegraaf*, 19 augustus 1941. ★ 79
- 1941.3: 'Het vreemde gedrag van den ouden Miguel'. In: *Algemeen Handelsblad*, 24 augustus 1941. ★ 84
- 1941.4: 'De goudader van Señor Lopeia'. In: *Doe Mee!*, nr. 289, 14 november 1941. ★ 44
- 1941.5: 'Het vergeten kerstfeest'. In: *Doe Mee!*, nr. 295, 26 december 1941. ★ 57
- 1947.1: 'Toelichting op het ontwerp voor het monument ter herdenking der bevrijding der Kermis'. In: *De Pinkelkrant*, [april 1947]. ★ 93
- 1947.2: 'Trollende plark'. In: *De Groene Amsterdammer*, 1 november 1947. ★ 98
 1947.2 is ook opgenomen in: Klaas Driebergen (red.), *Marten Toonder. Een dubbel denkraam*, De Bezige Bij/Letterkundig Museum, Amsterdam/Den Haag 2012, Schrijversprentenboek 57, p. 86.
- 1947.2 is ook opgenomen in: Dick de Boer en Klaas Driebergen (red.), *Nu is de moen gevangen. Alle poëmen van Marten Toonder*, Persoonalia, Leens 2014, p. 223.
- 1947.3: 'Het bladluizen-heelal'. In: *De Groene Amsterdammer*, 8 november 1947.
 1947.3a: 'Het bladluizenheelal'. In: Marten Toonder, *We zullen wel zien*, De Bezige Bij, Amsterdam 2001, pp. 9–13. ★ 100

1947.4: 'De revolutie'. In: *De Groene Amsterdammer*, 29 november 1947.

1947.4a: 'De revolutie'. In: Marten Toonder, *We zullen wel zien*, De Bezige Bij, Amsterdam 2001, pp. 33-38. ★ 105

1948.1: 'Gourmand, Markies de Cadaver'. In: *De Groene Amsterdammer*, 11 en 18 september 1948.

1948.1a: 'De gier en de gnoes'. Bewerking van 1948.1. Ongepubliceerd typoscript, collectie Marten Toonder, Literatuurmuseum, Den Haag. ★ 111

195x.1: 'De wijze krekel'. In: [onbekend dag-/weekblad].

195x.1a: 'De wijze krekel'. In: Marten Toonder, *We zullen wel zien*, De Bezige Bij, Amsterdam 2001, pp. 24-28. ★ 122

1953.1: 'Persoonlijkheid'. In: *Mallenmolen. Periodieke verzameling van hedendaagse humor*, jrg. 1, nr. 1, november 1953, pp. 69-73.

1953.1a: 'Persoonlijkheid'. In: *Lachen is leven. Een bloemlezing in woord en beeld van Nederlandse humor van 1883 tot 1958*, Levensverzekering Maatschappij 'Utrecht', Utrecht 1958, pp. 334-336.

1953.1b: 'Persoonlijkheid'. In: Marten Toonder, *We zullen wel zien*, De Bezige Bij, Amsterdam 2001, pp. 29-32. ★ 127

1981.1: 'De fuskus-flut'. In: *Aan het werk. Nieuwe verhalen, gedichten, beschouwingen*, De Bezige Bij, Amsterdam 1981, pp. 473-475.

1981.1a: 'De fuskusflut'. In: Marten Toonder, *We zullen wel zien*, De Bezige Bij, Amsterdam 2001, pp. 14-15. ★ 132

2001.1: 'Anders'. In: Marten Toonder, *We zullen wel zien*, De Bezige Bij, Amsterdam 2001, pp. 16-23. ★ 134

2001.2: 'Het volle leven'. In: Marten Toonder, *We zullen wel zien*, De Bezige Bij, Amsterdam 2001, pp. 39-45. ★ 144